

قوس در دوره‌های مختلف تاریخی

GHOMES DURING DIFFERENT PARTS OF HISTORY

۴۵

فتح... و حدتی *

مقدمه:

به طوری که ایرانیان معتقدند و مورخان بعد از اسلام نوشته‌اند تاریخ ایران زمین از سلسله‌ی افسانه‌ای موسوم به پیشدادیان (نخستین قانون‌گزاران) آغاز شده و موسس این سلسله را کیومرث (که در نزد زردشتیان به منزله‌ی حضرت آدم (ع) است به همراه دو تن از جانشینانش هوشنگ و طهمورث که گمان می‌رود اساس تمدن ایران زمین را بنا کرده مرتبط می‌داند و اتفاق نظر دارند که

* - دبیر آموزش و پرورش شهرستان سمنان .

شهر سمنان را طهمورث (زیناوند) ساخته است که قدمت آن حدود هزاره چهارم و پنجم قبل از میلاد می‌رسد.^۱

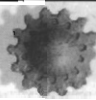
لسترنج نیز بنای این شهر را به طهمورث یکی از پادشاهان پیشدادی نسبت می‌دهد.^۲ این دوره را با دوره‌ی پیدایش فلزات که همزمان با نخستین فنر کشف شده، توسط انسان بوده و از پنج‌هزار سال قبل از میلاد مسیح آغاز شده منطبق می‌دانند.^۳

قوس در گذر تاریخ:

محدوده‌ی تاریخی قوس محدوده‌ی کنونی استان سمنان، بخشی از ایالت «ورن» یکی از ایالات شانزده‌گانه‌ی دوران باستان را تشکیل می‌داده، که دوره‌ی مادها و هخامنشیان، بخشی از سرزمین پارت را در مجاورت مادها تشکیل می‌داده است.^۴

در دوره‌ی سلوکیان و اشکانیان این سرزمین «موهی سن» یا «کومش» نامیده می‌شده است. که در دوره‌ی اسلامی و معرب گشتن کلمات، به «قوس» تغییر نام پیدا کرده و از سمنان نا شاهرود فعلی را در برمی‌گرفته است.^۵

بر طبق نوشته‌های مستشرقین، ایالت قوس همان ایالتی است که در کتاب «ایزدور خاراکسی» به نام «قومسینه» اشاره کرده است.^۶ و دلیل دیگر که مولف کتاب «تاریخ پیامبران و شاهان» حمزه بن حسن اصفهانی در این مورد نقل می‌کند: همه‌ی این اقوام در روزگاران دیرین پیش از ظهور مذاهب، یک صنف بوده‌اند که به دو نام «سیمینیان» و «کلدانیان» نامیده می‌شدند که سیمینیان در طرف شرق سکونت داشته (طول جغرافیایی ۴۵ درجه، سنیمانیه) و بقایای ایشان هم‌اکنون در اطراف هند و سرزمین چین زندگی می‌کنند و مردم خراسان آن را

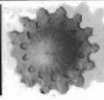

«شمنان» (جمع شمن) می‌خوانند. اما «کلدانیان»، در طرف مغرب سکونت داشته‌اند که بقایای ایشان هم‌اکنون در شهرهای «حران» و «رها» می‌توان مشاهده نمود.

به طوری که علامه دهخدا در لغت‌نامه‌ی خود معنی کلمه «شمن» را بت‌پرست ذکر کرده است.^۷ و یا دلیلی دیگر که می‌توان ذکر کرد قیام مازیار در طبرستان در دوره سلسله طاهریان است. که او ۱۸ سال بر این منطقه حکومت نمود، دوستی داشت به نام افشین که زردتشتی بود و به انتشار مذهب «شمنی» در حوزه حکومت او اقدام کرد؛ و یافتن بت‌هایی در حوز: حکومت مازیار دلیل بر «سمنی» یا «شمنی» بودن اوست.^۸

شهرهای ایالت قومس عبارت بودند از: دامغان، بسطام، سمنان، خوار و دامغان که از معروفترین شهر ایالت قومس بوده است و جغرافیدانان قدیم آن را مرکز قومس دانسته‌اند و از سایر شهرهای این ایالت آبادتر و پرجمعیت‌تر بوده است. در مورد وجه تسمیه این شهر گفته‌اند: در اصل «ده مغان» بوده است که بعدها به «دمغان» یا «دامغان» تغییر نام یافته است و معتقدند که این نامگذاری بدین خاطر بوده که مغان یا روحانیون زردشتی در آن جا سکونت داشته‌اند. بنا بر عقایدی، شهر «صددروازه» (هکاتم پلیس) منطبق بر «دامغان» کنونی بوده است که بنای اولیه آن را گروهی به اسکندر مقدونی و برخی به دوره‌ی سلوکیه نسبت داده‌اند. آنچه مسلم است این شهر در زمان سلوکیان و اشکانیان شهر مهمی بوده و رونق بسزایی داشته است.

این شهر در سال ۲۴۸ قبل از میلاد مسیح (ع)، در زمان تیرداد و اشک دوم به پایتختی ایران انتخاب گردید و طی قرون گذشته شهر (صددروازه) که در نزدیکی شهر دامغان فعلی است به مدت دویست سال پایتخت تمدن پارت

(اشکانیان) بوده که سلسله‌ی پادشاهی اشکانیان را در سرزمین‌های خراسان و سمنان امروزی به وجود آورده است.

گرمسار نیز در تاریخ به «خوار ری» مشهور بوده و امروز گرمسار نامیده می‌شود.

منطقه قومس یکی از معابر ارتباطی مهم میان نواحی شرق و غرب ایران باستان بوده است که کمابیش این موقعیت را تا کنون حفظ کرده است.

ایالت قومس در حاشیه‌ی شمالی کویر لوت خراسان واقع شده که از شمال به گرگان و مازندران و از جنوب به کویر لوت و از مشرق به خراسان و از مغرب به ری (راگا) محدود می‌شده است.

طی قرون اولیه‌ی اسلامی، دامغان جمعیت و شهرت فراوانی داشته است اما در سال ۲۴۲ هجری قمری (دوره سلسله‌ی ظاهریان) زلزله‌ای شدیدی در قومس رخ داده است و تقریباً نیمی از عمارات آن جا از بین رفته و تعداد کشته‌ها را ۴۵ هزار نفر نوشته‌اند. این ایالت پس از ویرانی کامل با پس‌لرزه‌هایی که تا سال ۲۴۵ هجری ادامه داشته است بسیاری از مردم و چهارپایان هم که از زلزله جان سالم به در برده بودند، در اثر قحطی تلف شدند.^۹ علاوه بر آن اثر فاجعه باری را بر منابع تامین آب منطقه قومس به وجود آورد، به طوری که باعث خشکیدن بسیاری از چشمه‌ها و قنات گردید و همچنین با به راه افتادن زمین لرزه‌ها مسیر رودهایی که به سوی دشت سمنان جریان داشتند را مسدود نمود.^{۱۰}

به طور کلی در سمنان طی قرون گذشته دو زمین لرزه شدید به اندازه بیش از ۷ در مقیاس ریشتر^{۱۱} و ده زمین لرزه با شدت ۶ تا ۶/۹ درجه و ۳۷ زمین لرزه با شدت مطلق ۴ و ۵/۹ درجه در مقیاس ریشتر رخ داده است.

در قرن دوم هجری با قتل ابومسلم خراسانی به دست منصور دومین خلیفه عباسی، شورش سراسر ایران را فرا گرفت و علویان بسیاری به سمنان عزیمت کردند تا در سمنان با وجود قلاع مستحکم به عنوان نقاط امن، قیام علیه عباسیان را صورت دهند.

سمنان از قدیم جزء شهرهای مهم ایالت قمرس بوده ولی مرکزیت نداشته است.

در قرن سوم هجری در زمان حکومت دیلمیان فردی به نام نصر بن فیروزان به فرمانروایی شهر سمنان برگزیده شده بود که تاریخ یمنی نیز مرکز حکومت فیروزان را شهر سمنان ذکر کرده است.

قوس در قرن چهارم هجری قمری جزء ملک آل بویه بوده است، لکن ظاهراً این سرحد سیاسی مصنوعی بوده و اغلب تغییر می کرده است، چنان که در زمان فتح اعراب قسمت شرقی قوس داخل ولایت «خراسان» قرار داشته است.

در اواخر دوره اشفته صفوی و تسلط موقت افغانها بر ایران، سمنان نیز چندی در محاصره اشرف افغان بود که با شنیدن خبر حرکت نادرشاه افشار از مشهد، دست از محاصره سمنان برداشته و به طرف دامغان حرکت کرده است.

سمنان در دوره ایلیخانان و تیموریان معروف به «دارالوزرا» بوده است، زیرا بسیاری از وزیران از این بلاد بوده‌اند.

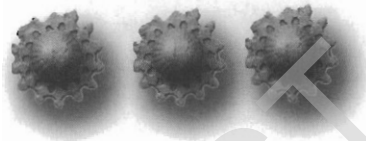
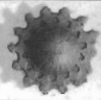
در کتاب «حدودالعالم» از سمنان به عنوان شهری خرم و آبادان با میوه‌های بهتر از هر جای دیگر یاد کرده است. به طوری که حمدا... مستوفی می‌گوید: «از میوه‌هایش انار، پسته و انجیر به غایت نیکو باشد.» او بنای شهر سمنان را به «طهمورث» نسبت داده است.

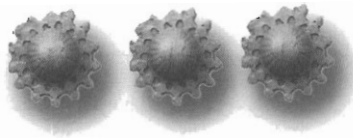
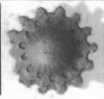
سمنان در زمان قاجار دارای پنج دروازه و شصت و شش برج بوده است که فاصله‌ی هر برج تا برج دیگر دویست تا دویست و پنجاه قدم محاسبه شده است و درون شهر یازده محله و پانصد باب مغازه و حدود دویست هزار نفر جمعیت بوده‌اند که در دو هزار خانه ساکن بوده‌اند.^{۱۲}

سمنان تا مدت‌ها پس از اسلام نیز جز سرزمین تاریخی قومس به شمار می‌رفته، اما در زمان رضاشاه در شمار شهرهای مازندران درآمد و در آغاز سال ۱۳۴۰ هجری شمسی، در زمان نخست وزیری علی امینی و وزارت کشور سپهبد عزیزی، به پیروی از سنت تاریخی طبق تصویب‌نامه‌ی هیئت وزیران ایالت قومس از نظر تقسیمات کشوری به نام فرمانداری کل سمنان نامگذاری شد و مرکز حکومت آن نیز شهر سمنان تعیین گردید.

وجه تسمیه‌ی سمنان مشخص نیست، برخی آن را مشتق از «سیم و لام» نام دو پیامبری که در کوه‌های شمال شرقی سمنان مدفون شده‌اند می‌دانند^{۱۳} و برخی آن را مشتق از «سمن» می‌دانند که به دو دلیل قابل تأمل است: زیرا «سمن» از جمله به معنی روغن و چربی است؛ و چون در زمان‌های مختلف در این منطقه، در اثر وجود مراتع زیاد، گله‌داری و دامداری رواج داشته، تولید روغن زیاد بوده است.^{۱۴} و دیگر اینکه در زبان محلی سمنان را «سمن» و اهالی سرخه آن را «سیمین» می‌گویند.

پاورقی:

- ۱- نهجیری، عبدالحسین - جغرافیای تاریخی شهرها - تهران، انتشارات مدرسه - سال ۱۳۷۰ - ص ۱۲۷
- ۲- لسترنج - جغرافیای تاریخی سرزمین خلافت شرقی - ترجمه محمود عرفان - تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب - سال ۱۳۶۷ - ص ۳۹۱
- ۳- احمدپناهی سمنانی، محمد - آداب و رسوم مردم سمنان - تهران، چاپ نوبت حکمت - سال ۱۳۷۲ - ص ۲۰
- ۴- مخلصی، محمدعلی - آثار تاریخی سمنان - تهران، انتشارات بی تا - ص ۵۱
- ۵- مهدی‌نیا، جعفر - هفت بار اشغال ایران در ۲۳ قرن - جلد اول - تهران، چاپ کاج - سال ۱۳۷۷ - ص ۲۷۲
- ۶- www.semnan.ac.ir
- ۷- نویان، مهرالزمان - مکان‌های جغرافیایی در بستر زمان - تهران، انتشارات ما - سال ۱۳۷۶ - ص ۳۰۲
- ۸- مهدی‌نیا، جعفر - ۷ بار اشغال ایران در ۲۳ قرن - جلد سوم - تهران - انتشارات پانوس - سال ۷۷ - ص ۴۴۲
- ۹- یعقوبی، احمدبن اسحاق - تاریخ یعقوبی - ترجمه محمد ابراهیم آیتی - تهران - انتشارات وابسته به وزارت علوم و فناوری - سال ۱۳۷۱ - صفحه ۱۶۷
- ۱۰- نهن، امیرز - ج، پ، ملویل - تاریخ زمین لرزه‌های ایران - ترجمه ابوالحسن زده - تهران - انتشارات آگاه - سال ۱۳۷۰ - ص ۱۳۲
- ۱۱- سیستم اندازه‌گیری درجه بزرگی زلزله که در سال ۱۹۲۵ به وسیله ریشتر کارشناس زمین لرزه در انستیتوی کالیفرنیا ابداع شد.
- ۱۲- شیروانی، زین‌العابدین - بستان‌السیاحه - تهران - چاپ سنگی - سال ۱۳۱۵ هجری - ص ۳۱۰
- ۱۳- نهجیری، عبدالحسین - جغرافیای تاریخی شهرها - تهران، انتشارات مدرسه - سال ۱۳۷۰ - ص ۱۲۷
- ۱۴- دکتر بنی‌اسدی، علی - سیمای استان سمنان - قم، چاپ بهمن - سال ۱۳۷۴ - ص ۱۳۲

منابع و مآخذ:

- ۱- نهجیری، عبدالحسین - جغرافیای تاریخی شهرها - تهران، انتشارات مدرسه - سال ۱۳۷۰
- ۲- لسترنج - جغرافیای تاریخی سرزمین خلافت شرقی - ترجمه محمود عرفان - تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب - سال ۱۳۷۷
- ۳- احمدپناهی سمنانی، محمد - آداب و رسوم مردم سمنان - تهران، چاپ نور حکمت - سال ۱۳۷۲
- ۴- مخلصی، محمدعلی - آثار تاریخی سمنان - تهران، انتشارات بی‌تا
- ۵- مهدی‌نیا، جعفر - هفت بار اشغال ایران در ۱۳ قرن - جلد اول - تهران، چاپ کالج - سال ۱۳۷۷
- ۶- نویان، مهرازمان - مکان‌های جغرافیایی در بستر زمان - تهران، انتشارات ط - سال ۱۳۷۶
- ۷- یعقوبی، احمدبن اسحاق - تاریخ یعقوبی - ترجمه محمد ابراهیم آینی - تهران - انتشارات وابسته به وزارت علوم و فناوری - سال ۱۳۷۱
- ۸- دکتر بنی‌اسدی، علی - سیمای استان سمنان - قم، چاپ بهمن - سال ۱۳۷۴
- ۹- شیروانی، زین‌العابدین - بستان السیاحه - تهران - چاپ سنگی - سال ۱۳۱۵ هجری
- ۱۰- ن. ن.، امیرز - ج. پ.، ملویل - تاریخ زمین لرزه‌های ایران - ترجمه ابوالحسن رده - تهران - انتشارات آگاه - سال ۱۳۷۰
- ۱۱- مهدی‌نیا، جعفر - ۷ بار اشغال ایران در ۱۳ قرن - جلد سوم - تهران - انتشارات بانوس - سال ۷۷